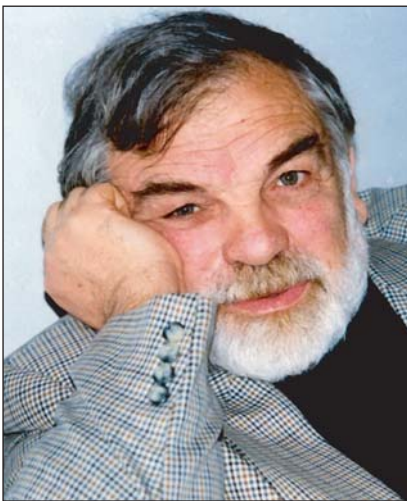

ДОЛІ ПОЕТІВ

ІВАН СОКУЛЬСЬКИЙ "ЛЮБИТИ СВІЙ КРАЙ НЕ Є ЗЛОЧИН!"

РОЗДУМИ, НАВІЯНІ ЮВІЛЄЄМ ПОЕТА

Сокульський і Бродський. Поети. Дисиденти. Шістдесятники.
Один з України, інший — з Росії. Дві Особистості, дві долі.
Ім'я Бродського відоме у всьому світі — Нобелівський лауреат, і цим все сказано.
Іван Сокульський ще чекає свого відкриття і визнання:
його книги віршів видані невеликим тиражем і лише після передчасної смерті.

Володимир Платонов
письменник,
м. Дніпропетровськ

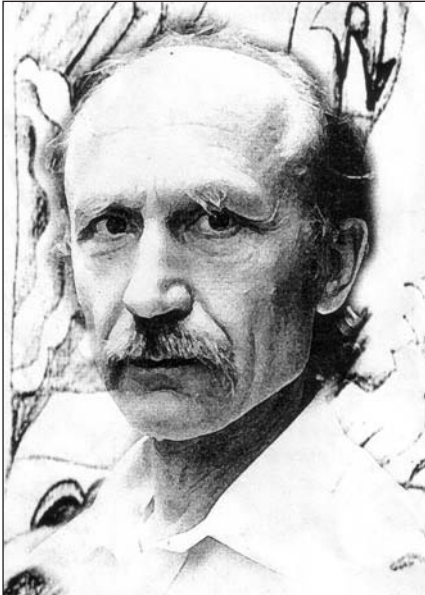
На перший погляд, здається, *Бродський* і *Сокульський* перебувають на різних полюсах, але об'єднує їх багато що. Обидва народилися в 1940 році, в одній і тій самій країні, про яку колись співали на весь світ: "*Я другої такої країни не знаю, де так вольно дьшит человек*". Ця країна — Радянський Союз, для нинішнього покоління — комуністична імперія минулого сторіччя. Обидва поети — діти війни: перший вижив у блокадному Ленінграді, інший — на окупованій території. Вірші почали складати рано: в юності майже всі поети, лише з часом стає видно, хто поет, а хто ні. Геніями були *Пушкін*, *Лермонтов*, *Шевченко*, *Леся Українка*, *Іван Франко*... У Радянському Союзі створили Союз письменників, але серед тих, кого туди не прийняли або звідти вигнали, були справжні поети: *Цветаєва*, *Мандельштам*, *Ахматова*, *Пастернак*, *Бродський*, *Стус*, *Сокульський*, *Висоцький*... Кожне ім'я — вершина поезії, кожне ім'я — трагічна доля, особливо трагічна для тих, хто жив у країні, що отримала зловісну назву "Архіпелаг ГУЛАГ".

У свідомості радянських чиновників поет — це нероба, якщо він не прославляв КПРС. Саме тому в березні 1964 року молодого поета *Йосипа Бродського* заслали в Архангельську

область "за тунеядство". В той час, коли *Бродського* "перевиховували" "примусовою працею", *Івана Сокульського* навесні 1966 року виключили з університету "за поведінку, несумісну зі званням радянського студента", що мовою КДБ означало — "за вірші антирадянського, націоналістичного і релігійного змісту".

Свої перші вірші *І. Сокульський* надрукував в альманасу "Вітрила" і харківському журналі "Прапор". На 1971 рік було заплановано видання його першої збірки у видавництві "Молодь". Близьке знайомство з *Василем Симоненком*, *Іваном Драчем*, *Миколою Вінграновським*, *Ліною Костенко*, *Іваном Дзюбою*, *Євгеном Сверстюком*, *Іваном Світличним*, *Аллою Горською*, *Лесем Танюком* сприяло зростанню молодого поета Придніпров'я як особистості, інтелігента, патріота. Це було "захоплююче і сильне, як дніпрова повінь, чуття!" — писав *Сокульський*.

У ті жорстокі часи однією з умов видання будь-якої книги, навіть дитячої, був необхідний дозвіл цензора — Комітету державної безпеки (КДБ). Ознайомившись з віршами молодого поета, дніпропетровське управління КДБ не виявило криміналу і завізувало рукопис. Коли ж поета заарештували, ті ж самі вірші, що отримали раніше путівку "в світ", вже інкримінува-

Іван Сокульський

лися як злочин. Поет наполягав на експертизі своєї поезії: де, в яких віршах є наклеп на радянський лад, заклики до його скидання? Таку експертизу ніхто не проводив і не збирався її проводити... "З ярликом на шиї, мов з петлею, я їду на сором і на глум!", — писав поет після свого першого арешту (1969 рік).

У 1960-ті роки розпочався масовий наступ на творчість поетів, письменників, художників. Партійній вакханалії задав тон особисто Перший секретар ЦК КПРС Микита Хрущов. Різкій критиці піддавалася творчість скульптора Ернста Неизвестного, поетів Андрія Вознесенського, Євгенія Евтушенка, Белли Ахмадуліної, Віктора Соснори, Юнни Моріц, Булата Окуджави. Зі всіх партійних трибун нещадно громили роман Бориса Пастернака "Доктор Живаго". Всі погроми проводилися за одним і тим самим сценарієм: це не витвори мистецтва — "мазанина", не вірші, а "г... і сміття". Роман Пастернака ніхто не читав, але всі знали, що це "наклеп на державний і

суспільний лад країни Рад..." Відправили у відставку "волюнтариста" Хрущова, але і при Брежнєві з неменшою старанністю продовжували громити художників — авангардистів, поетів-шістдесятників, дисидентів.

Зараз уже у всіх деталях відома історія погрому роману "Собор" Олесь Гончара. Названі імена організаторів ідеологічного шабашу, їхніх спільників, безпосередніх виконавців розправи над автором роману і його захисниками. Багато неприємностей довелося пережити Олесю Гончару, але "зламати партійні шельмувальники накинута на тих, хто захищав "Собор" і духовні цінності України, це були найбеззахисніші люди — студенти, інтелігенти, діячі культури. Саме вони підготували "Лист творчої молоді Дніпропетровщини", адресований керівникам партії й уряду, Спілці письменників України. Тривалий час на "Лист" ніхто не реагував, але коли

"Собору" (1968 р.) Олесь Гончар був депутатом Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР, секретарем правління Спілки письменників СРСР і головою правління Спілки письменників УРСР, лауреатом Ленінської і Державних премій СРСР і УРСР. При всіх цих гучних титулах і виняткових заслугах Олесь Гончар записав у своєму "Щоденнику", що шістдесят восьмий високосний рік був одним із найважчих у його житті.

Коли не вдалося розправитися з Гончаром, осатанілі партійні шельмувальники накинута на тих, хто захищав "Собор" і духовні цінності України, це були найбеззахисніші люди — студенти, інтелігенти, діячі культури. Саме вони підготували "Лист творчої молоді Дніпропетровщини", адресований керівникам партії й уряду, Спілці письменників України. Тривалий час на "Лист" ніхто не реагував, але коли

Іван Сокульський із Миколою Вінграновським (зліва)

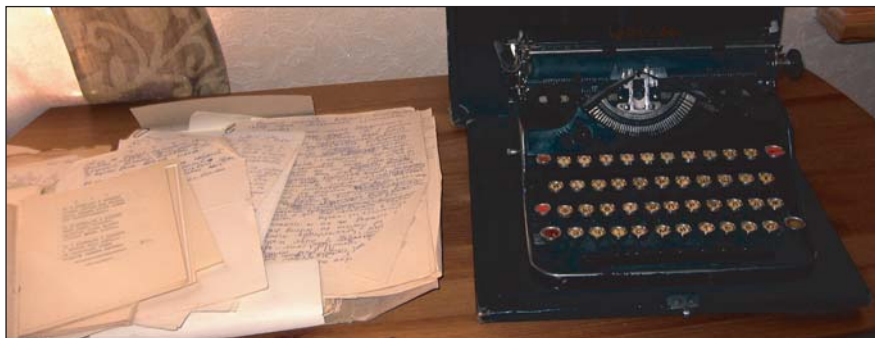

Автографи Олесь Гончара (крайній справа — Іван Сокульський)

його опублікували за кордоном, тут все і почалося. Цього виявилось достатньо, щоб викликати скажену реакцію ідеологів КПРС. На пошуки авторів "Листа" були кинуті найкращі сили чекістів, яким вдалося "встановити, викрити і знешкоджувати злочинне угруповання". В істинно "вільному радянському друці" з'явилися "викривальні" статті: "Маска і обличчя наклепників", "Отравленные перья", "Так, це зрада!.." Чим "Лист" так налякав партійних чиновників?

"Захальвна література", видана за рубжем

"Вещественные доказательства преступления против государства". З архіву КДБ

Потрібно було мати хворобливу уяву і страх, щоб "Лист", адресований Голові Ради Міністрів УРСР *В. Щербицькому*, кандидатові в члени Політбюро Компартії України *Ф. Овчаренку*, секретареві Спілки письменників України *Д. Павличку* класифікувати як "антирадянський документ, що ганьбить радянський державний і суспільний лад". Обшуки і допити всіх причетних до "Листа" тривали більше року. Ризику цій вакханалії підвів "найгуманніший і найсправедливіший суд у світі": головного винуватця, ініціатора "Листа", поета *Івана Сокульського* засудили до чотирьох років і шести місяців позбавлення волі в таборах суворого режиму. Покарали і його однодумців: молодого поета з Новомосковська *Миколу Кульчинського* (два з половиною роки таборів загального режиму) й аспіранта Дніпропетровського металургійного інституту, літератора *Віктора Савченка* (два роки умовно з трирічним випробувальним терміном).

У той час, коли *Іван Сокульський* тужив у мордовських таборах і у Володимирській в'язниці, *Йосип Бродський* 1972 року покинув Батьківщину: виїхав до Відня, звідти переїхав до Лондона, потім — у США. У радянського

емігранта з'явилися всі умови для плідної творчості, він став професором найпрестижніших університетів Америки й Англії, лауреатом Нобелівської премії. Виникає питання: невже потрібно покинути Батьківщину, як це зробили *Ігор Сікорський*, *Олександр Архипенко*, *Серж Лифар*, *Ернст Неізвестний*, *Петро Яцик*, щоб реалізувати свої здібності, свій творчий потенціал? Чим би все закінчилося, якби поет *Йосип Бродський* залишився в СРСР? Про це краще не думати.

Видатний український поет *Василь Стус* багато років свого життя провів у радянських таборах як "особливо небезпечний рецидивіст". У 1985 році всесвітньо відомий німецький письменник *Генріх Бьолль* висунув творчість *Василя Стуса* на здобуття Нобелівської премії з літератури, але отримати її поет не встиг — його життя трагічно обірвало в таборі смерті Кучино у вересні 1985 року. (Як відомо, Нобелівські премії посмертно не присуджуються — **В.П.**)

Після *Василя Стуса* в ту ж саму камеру-одиночку, на той самий термін кинули *Івана Сокульського*. За "одиночкою" послідувало нове покарання — 50 днів штрафного ізолятора (ШІЗО) — кати запустили конвеєр на

повне знищення чергових жертв... Чим же *Іван Сокульський* так "насолів" владі, що його карали жорстокіше, ніж особливо небезпечних рецидивістів? Який державний злочин потрібно було скоїти, щоб піддаватися нелюдським тортурам у карцерах і одиначках? Невже такими страшними були вірші і патріотизм поета?

Глибоко віруючий *Іван Сокульський* виступав проти знищення церков, соборів і запорізьких святинь, за збереження історичних і культурних пам'яток — усього того, що в той безбожний час руйнувалося і знищувалося під гаслом "Релігія — опіум для народу".

"Незважаючи на все це жахиття, *Іван Сокульський* з дивовижним внутрішнім спокоєм складав одухотворені, чисті, піднесені вірші, — відмічав поет, колишній політв'язень, найближчий друг *Івана Микола Горбаль*. — ...*Поетія Сокульського не прив'язана до дат, по статей, подій чи якихось окремих сюжетів. Це, власне, поліфонія напружених нервів виснаженого рабством краю, за кожним акордом якої може бути ота незрима грань, за якою кінчається терпіння скутого велета: "Воляча сила в нас, воляче в нас терпіння".. Він вірить у вищий вселенський Розум, у Бога і прагне наближення до Абсолюту і вже через це є великим ліриком у драмі українського духу"*.

Іван Сокульський був Поетом Божою милістю, людиною Честі, Свободи і Мужності, жив за вищими морально-етичними принципами, які ще з якнайдавніших часів цінувалися над усе: "Богу — душу, життя — Вітчизні, серце — жінці, честь — нікому". Всі ці достоїнства благородно зливалися в образ Поета!

Івана Сокульського судили тричі, кожного разу за різними статтями, але сенс був один і той самий: "автор крамольних віршів і статей", "запеклий антипорадник", "націоналіст", "особливо небезпечний рецидивіст". "Нема у мене ніякого криміналу. Любити свій край не є злочин!" — так вважав поет. Кати були іншої думки: найголовнішим криміналом була Особистість Поета, його непокірність і творчість.

Роздумуючи про життя, Сокульський з неволі писав: "Жорстке воно життя? Що ж маємо робити, коли не маємо нішого на вибір? Залишається одне — прийняти його таким, як воно є. Тим паче, що за будь-яких умов є можливість бути собою, бути зі всіма і зі всім світом. І навіть більше". "Тюрма — лише одна умовність, коли ти сам не є собі тюрма", — так стверджував поет у своїх віршах.

ПОРОГИ НА РІЧЦІ ЖИТТЯ ПОЕТА

У сімейному архіві Сокульських зберігається Акт, датований березнем 2000 року, про повернення особистих речей, вилучених співробітниками КДБ при обшуку й арешті Івана Сокульського (квітень 1980 р.). Серед 133 найменувань безліч рукописів віршів і статей, копіювальних листів з відтисненнями машинописних текстів, книг, записників, учнівських зошитів з позначками поета, листів до матері, дружини, дочки, конвертів з адресами друзів, чотирнадцять фотографій, друкарська машинка...

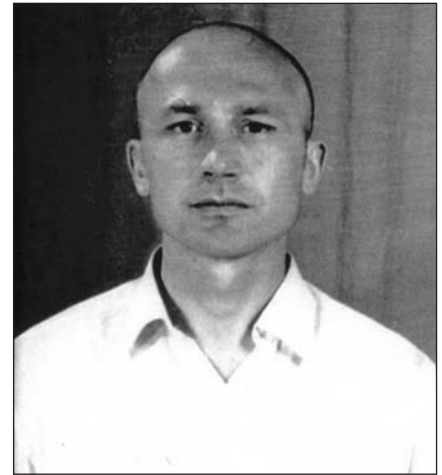
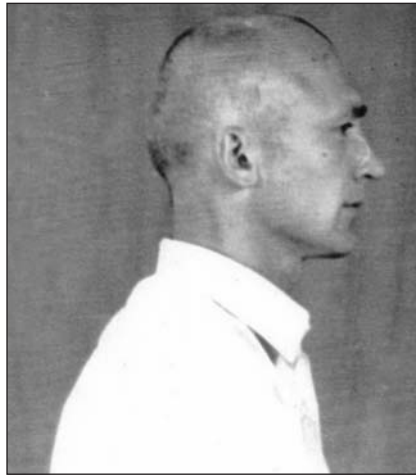

Мати поета Надія Іванівна
(світлина з газети)

Серед цих реліквій під номером 27 числяться 16 сторінок чернеток автобіографії І. Сокульського, написаної в Дніпропетровському слідчому ізоляторі (квітень-травень 1980 р.). На жаль, в акті представлено всього шість сторінок — останні десять пропали в надрах

Іван Сокульський
з рідною тіткою Марією Мельник.
Хутір Червоний Яр. Середина 1940-х років

Іван Сокульський. Тюремна світлина

Вірші сина, які мати ховала в тайнику

КДБ... Всі листи і вставки автобіографії помічені штампами КДБ "Речовий доказ. Акт №...". Цитуємо один з фрагментів "речового доказу злочину проти держави": "Народився в степовому хуторі лівого берега Дніпра 1940 року. Батька свого Григорія знаю лише зі слів матері та фотографії тих часів. А був він людиною незборимо веселої, заповзятливої вдачі і найбільше, що любить, — це співати. Як пригадує мати, пісня завжди була в нього на вустах і з піснею було чути його ще здалеку. Посадив молодий садок, та доглядати його не судилося — почалася війна. Двадцятирільнім запам'ятала його мати, таким же молодим уявляю його і я."

Мати поета, Надія Іванівна, працювала дояркою в колгоспі, мала найвищі надії молока в районі, нагороджена орденом "Знак Пошани", її портрети друкували районні й обласні газети, але доля цієї найбільшої трудівниці виявилася трагічною:

*...Плаче і сумує неба синь похила.
Навіть невідома мужова могила.
Сина теж немає — за яким кордоном?
Видивлено очі далечинно — дзвоном.
Випитано долю докором — думками.
Виспівано душу болем і роками.
Знаю, не розважать всі мої слова.
Вкотре біль збираєш, тричі удова!*

Про себе Сокульський розповів у своїх віршах, статтях, вчинках: це було сходження сільського хлопчиська з неперспективного хутора до вершин Честі, Правди і Свободи, його становлення як Поета і Особистості! В ті роки це був неймовірно важкий і небезпечний шлях.

Розповідає Марія Мельник: " Так склалося в нашій сім'ї, що я, рідна тітка Івана, старша за нього лише на три роки. Мої батьки, а Іванові дідусь і бабуся, були одні із засновників хутора Червоної Яр у далекому 1927 році, шукаючи кращої долі приїхали з Кам'яця-Подільського. Наше дитинство пройшло

Мордовський табір (нині тут Музей політ'язнів "Пермь-36")

в найтяжчі воєнні та післявоєнні роки, коли були голод, холод, а про нестачу всіх необхідних речей ніхто і не думав. Головне було — вижити..."

13 липня 1940 року Іван Сокульський народився на хуторі Червоний Яр, Синельниківського району, Дніпропетровської області.

З 13 років почав писати вірші (автобіографія).

13 травня 1966 року — виключений з комсомолу, відрахований з університету "за поведінку не суміснє со званням советського студента" (мовою КДБ — націоналізм).

13 липня 1969 року — перший арешт, засуджений на 4,5 роки з відбуканням покарання в таборах суворого режиму.

13 січня 1981 року — засуджений другий раз за ст. 62, ч. 2 ("антирадянсь-

Карцер. Світлини В.Овсієнка

ка агітація і пропаганда") на максимальний термін як особливо небезпечний державний злочинець: десять років позбавлення волі в таборах особливо суворого режиму і п'ять років заслання. Визнаний особливо небезпечним рецидивістом.

3 квітня 1985 року за дев'ять днів до закінчення терміну ув'язнення засуджений утретє ще на три роки.

13 квітня 1988 року почалося естафетне голодування дружин політ'язнів Орини Сокульської і Ольги Стокельної.

2 серпня 1988 року звільнений з ув'язнення.

Загальний стаж тюремного ув'язнення поета — 13 років.

Така сумна арифметика.

Листи до ув'язненого. Майже як у пісні: "Мой адрес не дом и не улица, мой адрес — Советский Союз"

З автобіографії І. Сокульського, що більше тридцяти років зберігалася в архівах КДБ: "Оглядаючись тепер назад, можна сказати лише одне: славний то був час! Коли, навіть несподіванно для нас самих, почало прокидатись в нас занехаяне почуття звичайної людської, а відтак і національної гідності — досить було лише на якийсь момент послабитись смертельному зашморгу сталінізму!"

Хоч як мені не соромно в тому зізнатись, але до двадцяти двох писав російською мовою. Так виховала мене школа — що українська мова, як і українська культура в цілому, не посідала в моєму інтелектуально-духовному житті ніякого місця. І це при тому, що школу я закінчив саме українську, правильніше, з українською мовою викладання. ...Як і всі мої ровесники, я не бачив суттєвої різниці між українцями та росіянами, більш того, нам здавалось, що це одне ціле ("единая неделимая!"). Та й називали ми себе не інакше як "руськими". Тим

Наймолодший політв'язень,
тричі засуджений поет, священник,
отець Ярослав Лесів — рідний брат
дружини поета (в центрі)

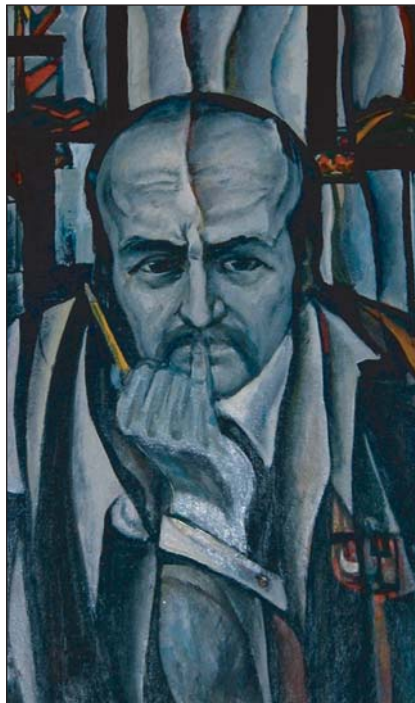
більш захопливим і всепоглинаючим стало для мене пізніше моє відкриття духовно-культурного материка України, де все було для мене новим, нечуванним, несподіваним... А з мою незаймаючою юнацькою вразливістю (а згодом і батьківською заповзятливістю!) Україна стала для мене альфою і омегою, кожним моїм подихом і хвилиною, кожним моїм словом і ділом — молитвою мою вранішньою й вечірньою, мою вірою. Так я в найкоротший час став "буржуазним націоналістом..."

"НЕБО ЗАКРЕСЛЕНО ГРАТАМИ"

Свій перший термін Іван Сокульський відбував у таборах Мордовії (ЖХ-385/3), з кінця 1971 року — у Володимирській в'язниці (ОД-1/ст-2), згодом — у таборах особливо суворого режиму ВС-389/36 (с. Кучино) і ВС-389/35 (ст. Всесвятська) Пермської області. Тут молодий поет познайомився з шістьдесятьма всіх "вільних республік", яких "навіки згуртувала" мережа радянських таборів і в'язниць. Тут відбували ув'язнення литовці, латиші, естонці, вірмени, росіяни, але переважна більшість була українців. Серед них Микола Горбаль, Леонід Горохівський, Зиновій Красівський, Василь Овсієнко, Ярослав Лесів, Опанас Заливаха. Дружба, народжена в неволі, не уривалася й у "великій зоні" (так політв'язні називали країну, в якій жили). Сусід по камері Івана Сокульського, наймолодший політв'язень і поет Ярослав Лесів, був тричі засуджений, прийняв сан священника, став проповідником і духовним пастирем, одним з ініціаторів відродження України. Він автор двох поетичних збірок "Мить" (1982. Нью-Йорк) і "ТТ" ("Тюремна Тиша" (1992. Івано-Франківськ). Сестра Ярослава

Лесіва Орія стала дружиною Івана Сокульського, розділивши з ним всю тяжкість його страждань. Другий раз Сокульського заарештували в квітні 1980 року за активну правозахисну діяльність, участь в Українській Гельсинськийській групі, за нові вірші та статті "антирадянського змісту".

14 травня 1981 р. "Гр. Лесів О.В. Повідомляємо, що Ваш чоловік, Сокульський І.Г., прибув 15 травня 1981 р. для відбування терміну покарання до установи УЕ-148/СТ-4 за адресою: Татарська АССР, м. Чистополь. Відповідно до закону засуджений Сокульський І.Г. має право протягом року отримати 2 бандеролі, 2 короткострокових побачення, тривалих побачень — не дозволено, відправляти 1 лист в місяць. Начальник установи (підпис)".

Портрет поета Івана Сокульського.
Художник — Опанас Заливаха

9 листопада 1981 року інспектор перевірки листів ст. лейтенант Чашин і начальник оперативного відділу ст. лейтенант Зазнобін склали Акт про конфіскацію всіх записів Івана Сокульського, зроблених до надходження до установи УЕ-148/СТ-4: 62 учнівські зошити, 567 листів різного формату, блокнот, 2 зошити виписок із слідчої справи, чернетки касаційних скарг до Верховного суду УРСР, 200 сторінок літературних досліджень поезії Тараса Шевченка, два зошити особистої лірики і віршів для дітей.

Іван Сокульський звертався до депутата Верховної Ради СРСР Олеся Гончара і голови Спілки письменників України Павла Загребельного з проханням допомогти зберегти роботу про

Все далі, все вище — до Бога
Дніпро віднаходить путь...
Мов потоплені дзвони — пороги! —
під водою тривожно гудуть.
1982 р., м. Чистопіль

Я владар каменю,
ось тут мої Пороги.
Мій степ стоїть!
Я владар каменю —
вернувся дороги
з усіх століть.

Я владар каменю,
мій степ - моя тривога,
мій давній день...
Нема шляху! —
Молитвою до Бога
Дніпро іде.

Я владар каменю,
мов рана — Україна
в моїх очах...
Як довго ждуть!
Як важко — на колінах! —
Тримать меча.

1977 р.

Без України ми — раби останні.
Без тверді камінь, без русла ріка.
Немає нас! І тільки дзвін кайданів...
І тільки плач — безмовний — у віках.

Без України ми не знаєм, хто ми.
Блукаємо — мов більма на очах.
Мов жебраки, безвольні та бездомні,
вмираємо, не станувши на шлях.

Без України - хмари ми даремні.
Несем свій прах на світовий
смітник...

Кому вони, пісні мої тюремні?
Що скаже рабський мій язик?!

1980 р.

Україно, за Тобою — небо!
Високе сонце. Далі грозіві.
Не Ти — для нас!
Це ми для Тебе — живі.

Йдемо — куди? Усі шляхи запали.
Гуде борвій, метелиця мете.
Там — висота. Орли заклекотали!..
— Йдете?..

1975 р.

Сім'я Сокульських: мати Надія Іванівна, Марієчка, Іван з дружиною Орисею

творчість *Т. Шевченка* і власну лірику. Листи залишилися без відповіді. Доля конфіскованого невідома до цих пір. Жахливо, якщо все знищено...

“14 жовтня 1981 р. Гр. Сокульській Н.І. Повідомляємо, що Ваш син, *Сокульський І.Г.*, за період перебування в нашій установі здав на відправку 6 (шість) листів. Оскільки наша установа не має в своєму розпорядженні штату перекладачів, то всі здані листи направлені в м. Київ, УРСР для перекладу російською мовою. Начальник установи УЕ-148/СТ-4 Галіуллін (підпис).”

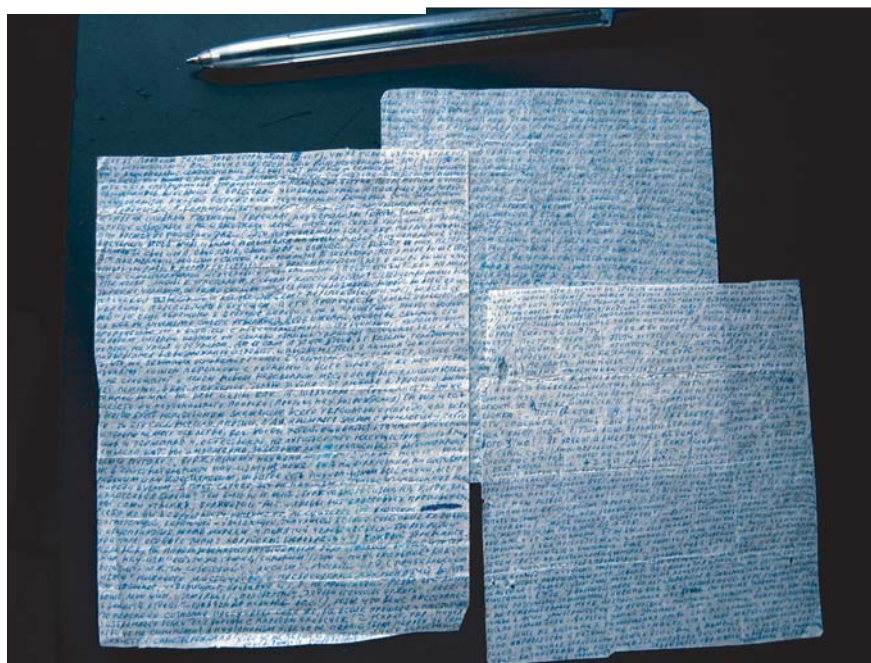
В кінці 1981 року сім'я Сокульського одержала листи, написані впродовж півроку і затримані прокуратурою у зв'язку з їх пересилкою на переклад в м. Київ і подальшим переглядом цензорів. В той же час Івану вручили одночасно 40 листів з дому. *“Звісно, що така церемонія з листуванням мене дуже засмутила, — писав поет. — ...Пишу про це Прокуророві УРСР. Адже я не просився, щоб мене вивезли з України, а коли вже вивезли, то думаю, що повинні зробити так, щоб я мав право користуватись українською нарівні з російською (у листуванні)”.*

Майже в кожному листі поет висилає нові вірші, в яких постійно звучать найдорожчі йому мелодії: Україна, Степ, Дніпровські пороги. Багато листів поета неабияк оброблено цензурою: викреслені окремі вирази або цілі абзаци (“підозрілі за змістом”), інші листи конфісковані без пояснень. Виявляється, любити свій край, свою історію, культуру, рідну мову — це націоналізм і кримінал.

“11 листопада 1983 р. Гр. Сокульській О.В. На Ваш запит відповідаю, що

ганів: судити прямо в таборах перед самим закінченням терміну ув'язнення. По суті, почався процес безстрокового тюремного ув'язнення з повним знищенням ув'язнених. До цього в таборі особливого режиму ВС-389/36 (с. Кучино, Пермської області) обірвалися життя *Олекси Тихого, Юрія Литвина, Володимира Марченка, Василя Стуса.*

“27 жовтня 1987 року. Гр. Сокульській О.В. З питання, вказаного у Вашій телеграмі, адресованій в Прокуратуру СРСР, що надійшла на нашу адресу, повідомляємо: згідно з §31 Правил внутрішнього розпорядку ІТУ листи засудженого *Сокульського І.Г.* були конфісковані. Дане питання перевірялося прокуратурою Пермської області і м. Чусова, порушень закону не виявлено. Начальник установи ВС-389 (підпис).”

Лист І.Сокульського про табір політ'в'язнів. Нині в архіві дружини поета

Сокульський І.Г. в теперішній час має право на один лист в 2 місяці, оскільки перебуває в суворому режимі. Начальник установи УЕ-148/ст-4 Ахмадєєв (підпис).”

“Без дати. Гр. Сокульській О.В. Повертаємо Вам пасочку, марки, Вашу вишивку — те, що не дозволено по режиму. Все інше вручене. Адміністрація”.

3 квітня 1985 року за дев'ять днів до закінчення тюремного терміну *І. Сокульський* був засуджений утретє ще на три роки за статтю “хуліганство”. Так само кати вчинили з *Миколою Горбалем*: його засудили утретє за день до закінчення тюремного терміну. Це був чітко розрахований хід каральних ор-

У лютому 1987 року “Известия” повідомили про помилування 140 політ'в'язнів. Влості поспішили заявити: у СРСР політ'в'язнів більше немає. Про це заявив *М. Горбачов* і на сесії ООН. Політичні, такі, що відбували ув'язнення в пермських і мордовських таборах, були засуджені як рецидивісти, особливо небезпечні державні злочинці. Перед каральними органами поставили завдання: зламати впертих, змусити їх визнати себе винними, вибити з них прохання про помилування. Як і всі політ'в'язні Кучино-Всесвятських таборів, *Сокульський* відмовився від приклеєного йому ярлика злочинця і рецидивіста, вважаючи себе незаконно засудженим за політичними моти-

вами. "Ніяких доказів моєї вини в справі немає", — стверджував поет.

Саме в той момент вибухнув грандіозний скандал. Подібно до того, як раніше з табору особливого режиму Кучино винесли "Лагерную тетрадь" Василя Стуса, так і цього разу з того ж табору у всі засоби зарубіжної інформації потрапив документ з описом лиходійств карателів, їхні прізвища і прізвища політв'язнів на той момент. Це була бомба, що висадила весь світ. У черговий раз стало зрозуміло: Радянський Союз продовжує приховувати обличчя "політичного жандарма" і, як і раніше, виконує роль "в'язниці народів". (Викривальний лист, написаний на п'яти сторінках Іваном Сокульським на якнайтоншому цигарковому папері, нині зберігається в архіві дружини поета *Орини Сокульської* — В.П.).

1987 рік для поета виявився особливо важким: його протримали рік у камері-одиночці. Напередодні закінчення третього тюремного терміну (12 квітня 1988 р.), за написання листів-протестів на ім'я генерального прокурора СРСР, Сокульського в черговий раз відправили на 50 днів у ШИЗО. У квітні 1988 року поет оголосив про перехід на статус політв'язня. На захист в'язнів совісті піднявся весь світ, серед них був і академік *Андрій Сахаров*.

Карателям так і не вдалося зломити поета і патріота України: під тиском громадськості і правозахисників **2 серпня 1988 року** Івана Сокульського були вимушені звільнити з ув'язнення.

Іван Сокульський з дружиною на Майдані Незалежності. Київ, 1991 рік

"ОЗНАЧЕННЯ ВОЛІ"

Справжньою сенсацією стали листи поета з неволі, видані в двох томах (*Іван Сокульський. Листи на світанку. Дніпропетровськ. "СІЧ". 2001*). Ми побачили нового, невідомого **Сокульського**: люблячого сина, чоловіка, батька, поета і філософа, романтика і справжнього борця, патріота і лицаря незалежності України. Філософські роздуми і вірші поета ще чекають глибокого вивчення і досліджень, належної оцінки як документа епохи і досконалого художнього твору епістолярного жанру.

У передмові до видання колишній політв'язень, друг поета *Микола Кульчинський* написав: "Іван Сокульський пройшов крізь пекло, як і Стус, і Світличний, Руденко, Сверстюк, Чорновіл, Тихий..." Із в'язниці він звертається до рідних: "Якщо ще не буде пізно, посадить вишеньку від мого імені. Бо дуже це захотілось зробити мені, коли наснилися усюди — попід стіни висотних будинків, крізь асфальт".

Іван Сокульський був одним із перших шістдесятників, які стали на захист української духовності та культури: "Будучи українським інтелігентом, я не можу бути байдужим до теперішнього як ніколи трагічного стану мого народу, коли дні існування його, як окремого й самодостатнього народу, можна сказати, що злічені", — так писав поет, перебуваючи в слідчому ізоляторі ще в 1980 році, тобто, тридцять років тому, але слова поета звучать і сьогодні злободенно: практично та ж ситуація, та ж загроза...

В'язні совісті, співакмерники поета. (Зліва направо) Василь Овсієнко, Микола Горбаль, Петро Розумний на могилі поета. 13 липня 2010 року

"...Нам закидають (україномовному національно-визвольному рухові), що ми ніби проти братерства. Як же воно насправді? Хто насправді тим тільки й займається, що руйнує прекрасну ідею братерства? Великоросійська колоніальна політика, великодержавний шовінізм!"

...І навіть тепер, коли "в ім'я братерства" було вчинено стільки злочинів (сталінський геноцид по відношенню до України) — все ж ми готові простягнути руку дружби будь-якому народу, в тому числі і російському. Тільки щоб то була дружба, а не пустопорожнє словесування, безсоромна спекуляція високими словами. Виходить, що братерство — то якась одностороння фальш. Ми вам зобов'язані бути братами, а ви до нас можете ставитись, як вам вигідно..."

Зі статті *І. Сокульського*, яка зберігалася в архівах КДБ, як "речовий доказ злочину проти держави": "...У нас стали популярними іноземні мови, особливо англійська та іспанська — це тільки добре. Але коли я володію добре російською мовою, трьома іноземними і не володітиму, як слід, рідною мовою — це буде ганебно".

Сокульський був начисто позбавлений націоналізму, про це свідчать його вірші і листи до рідних: "...І ось доля кидає мене в Татарську АРСР. Не знаю, хто це і в який спосіб зумів нав'язати мені думку, що татари, порівняно, скажімо, з росіянами чи українцями — це малокультурний і темний, ледь напівдикий народ — азіатчина та й годі!"

Приїхавши в Казань і почувши татарську мову, на власні очі побачивши місцевих татар, а надто почувши їхні пісні (по радіо), перейнявся симпатією

Дай мені, Боже, обличчя,
з якого ще біль не вичах.
Дай мені, Боже, обличчя,
де болю було б — утричі!

Дай мені, Боже, обличчя,
в якому — просте і звичне...

Непозичене

Дай мені, Боже, обличчя...
Своє!

1977 р.

Степ дорівнює тиші,
сонцю й вітрам.
Стерп на тому узвишші,
на якому ти сам.

Степ далекий, і близько,
степ як вічна гора!
Степ піднявся так високо,
що сягнув аж Дніпра.

Степ дорівнює болю,
степ — та відстань, що є.
На своєму роздоллі
ми із ним — невзасм.

Степ задивлений в небо
(двох просторів сувій!)
Степ тісний на потребу...
Степ, він рівня собі.

Степ дорівнює крові,
що тече крізь віки.
На підсилу здоров'ю
степ ростить будяки.

Степ дорівнює волі -
на чотири крила.
Степ сьогодні — на поле.
Степ сьогодні — на злам!

Степ заховує славу,
степ відкритий всьому.
І з мечем Святослава
тут стояти йому!

Степ одкрив всі дороги —
хай заходить гроза.
Степ упав на пороги,
і ні кроку назад!

1977 р.

Тиша вголос. Квітне пам'ять нею
під раптовим спалахом небес.
Хай себе не відаєм, не знаєм,
тільки ж масм в цілості себе!

Світ — молитва. Ходить місяць вповні.
Поруч свято — відстані нема.
І тюрма — лише одна умовність,
коли сам не є собі тюрма!

до цього народу. Виявляється, мова татарська досить милозвучна... А в піснях чується безмежний простір степів і чаруюча екзотика сходу. Люди тут здебільшого м'якого характеру, морально зібрані і підтягнуті. Жартуємо, чи не в Європу ми потрапили?

Побутові умови тут набагато ліпші, ніж у нас. Всюди чисто, акуратно. Не перестаємо дивуватись. Думаю зацікавлені за вивчення татарської мови, щоб згодом зайнятися перекладами з татарської... Татарія — сторінка в моєму житті, якої вже не вирвати, як сторінку із щоденника. Хай і через тюрму, а таки поріднився я з татарами. Маю велику зацікавленість до народів, для мене ж бо кожен народ — таємниця духу. За кожним стоїть непізнана таїна. Кожний народ — це, перш за все, невідома духовна суть. Отакий я "іст".

В автобіографії 1992 року І. Сокульський відзначав: "Перемінити чорновий начерк долі, з яким народжуємось, не в змозі вже ніякі обставини нашого подальшого існування в світі. А місце і час народження — початкова точка відліку на її, долі, координатах. ...Таємнича сила дніпрові води, в якій було — топився підлітком, ...бескінчний простір степу і неба — ці перші найсильніші враження незрадно супроводжували мене впродовж прожитих літ, а надто - в глибоких камерах тринадцятилітньої неволі по далеких чужинах. Дніпро, Пороги, Степ, як то мені бачиться, стали своєрідними трьома містами мого життя..."

Перебуваючи в неволі, поет писав дружині: "Дорога моя Оріся! Єдина!... Як я тепер бачу майже все покарання - в моїй розлуці з вами. Це справді найдошкульніше обмеження. Отож, як я розумію, покарали більше вас з Марієчкою, маму, аніж мене. Ви ж у мене всі жінки, а жінкам розлука, що не кажи, набагато болючіша. ...Тепер моя свобода — це ви, це бути з вами, золоті мої!"

У іншому листі він звертається до матері: "Дорога моя мамо! Як було б добре, коли б можна було б якимсь чином "не ділити своєї тюрми" (Шевченко) зі своїми рідними! Знаю без ваших слів, що в такий же мірі як я, "сидите" і ви..."

Ще перебуваючи у в'язниці, Іван запевняв маму, що на волі буде добрим господарем, займеться будинком і городом, писатиме вірші, вестиме тихий спосіб життя...

"Тихого життя" не вийшло. І. Сокульський повністю занурився у вихор бурхливого політичного життя: з його участю створювалося обласне товариство "Просвіта", Народний рух, Українська республіканська партія, "Меморіал". Він почав видавати куль-

турологічний журнал "ПОРОГИ" — за його редакцією вийшло дев'ять номерів цього унікального видання.

21 травня 1991 року на пікетуванні на підтримку незалежності України поет був зв'язано побитий.

22 червня 1992 року поета не стало. За іронією долі, довідку про повну реабілітацію Івана Сокульського його сім'я отримала після смерті Поета.

"Реабілітували нас (без наших прохань) аж після схвалення Верховною Радою УРСР закону "Про реабілітацію політичних репресій", — розповідає колишній політв'язень, що відсидів в мордовських таборих більше 14 років, історик дисидентського руху, лауреат премії імені Василя Стуса Василь Овсієнко. — З 1993 року покинутий барак Кучинського табору взяв під свою опіку Пермський "Меморіал" і в 1995 році в ньому відкрили "Музей історії політичних репресій і тоталітаризму "Пермь-36". Мене як члена його ради кличуть туди ледве чи не щороку, як живого експоната. Є там стенд і Сокульського Івана".

Через рік після смерті поета вийшла перша збірка віршів Івана Сокульського "Владар каменю". (1993). У 1995 році поета прийняли до Спілки письменників України (посмертно). У 1997 році вийшла друга книга поета "Означення волі", в 2006 році — вибрана "Лірика". Видані листи поета до дочки "Листи до Марічки" (2000) і два тома епістолярної спадщини "Листи на світанку" (2002). Недавно читачі познайомилися з факсимільним виданням двох томів "ПОРОГІВ" — журналу, який заснував і редагував поет. У 2006 році Іван Григорович Сокульський був посмертно нагороджений орденом "За мужність" першого ступеня й орденом Свободи (2010).

Як заповіт поета звучать слова Івана Сокульського, написані в лікарні 7 травня 1992 року:

"Дай Боже творчого злету новому, незнайомому мені поколінню — набагато вищого і щасливішого ніж його мали ми, покоління шістдесятників! Хотів би наголосити: незважаючи ні на що, ми все ж таки спромоглися на справу творення. І якщо вже не на здійснений творчий лет, то бодай на крила до злету. Як кому судилось".

У поетів, як і у всіх громадян планети, є дата народження, але немає дати смерті: поети живуть стільки, скільки живуть їхні вірші.

Все перевіряється часом.

ПАМ'ЯТІ ІВАНА СОКУЛЬСЬКОГО

Вечір пам'яті Івана Сокульського відбувся при переповненій залі Дніпропетровської обласної філармонії 13 липня 2010 року. Зі спогадами про друга виступили колишні політ'язні: народний депутат України, поет Микола Кульчинський (м. Полтава), поет і громадський діяч Микола Горбаль (м. Київ), історик дисидентського руху, лауреат премії імені В. Стуса Василь Овсієнко (м. Київ)

Про творчість поета розповіли декан факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, професор Ірина Попова; поет, есеїст, лауреат премії ім. В. Стуса Раїса Лиша (м. Київ); поет, перекладач Семен Заславський (м. Дніпропетровськ); старший науковий співробітник музею "Літературне Придніпров'я" Світлана Мартинова.

На вечері артисти філармонії читали вірші та уривки з листів Івана Сокульського.

29 вересня 2010 р. вечір пам'яті Поета відбувся також у Дніпропетровському національному університеті ім. О. Гончара, де студенти-філологи підготували цікаву виставу про його життя та твор-

чість. Дружина поета, Орна Сокульська, подарувала університету книги поета і унікальне, репринтне видання журналу "Пороги", засновником і головним редактором якого був Іван Сокульський.

Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека підготувала бібліографічний показник "Лицар Свободи", присвячений 70-річчю Івана Сокульського.

Побратими поета на вечері пам'яті Івана Сокульського в Дніпропетровській обласній філармонії. 13 липня 2010 р.

Вечір пам'яті І. Сокульського в Дніпропетровському національному університеті ім. О. Гончара.

Фрагмент вистави про життя і творчість поета, підготовлений студентами-філологами.

Орна Сокульська дарує університетові книги поета та репринтне видання журналу "Пороги". 29 вересня 2010 р.

